

AYRIM XORIJ MAMLAKATLARIDA KOMPLAYENS NAZORAT TASHKIL ETILISHI VA TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Amankulova Gulnora Yelmurot qizi

E-mail: gulnoraaman2000@gmail.com

Toshkent davlat yuridik universiteti magistri

***Annotatsiya.** Maqolada komplayens nazoart tushunchasi, ahamiyati va turlari haqida keltirilib, uni xorij tajribalarini o'rgangan holda yanada takomillashtirish va kamchiliklarini bartaraf etib, komplayens sohasida yuksak yutuqlarga erishish istiqbollari haqida aks ettirilgan.*

***Kalit so'zlar:** komplayens, komplayens nazorat tizimi, korrupsiya, ichki nazorat tizimi, korrupsiyaga qarshi kurash, xorij tajribalari.*

Shunday sohalar borki, undagi risk va xavf-xatarlar bir guruh insonlarga tegishli bo'lmay balki butun jamiyat va xattoki butun insoniyat uchun katta muammo hamda talofatlarni olib kelishi mumkin. Bunday muammolarni bartaraf etish maqsadida bir nechta davlat olimlar va tadqiqotchilar tomonidan yechim izlaganlar va bunday xavf-xatarlani oldini olish maqsadida samarali tizimni joriy etganlar. Bu tizimning nomi komplaynes-nazorat (compliance control) hisoblanadi.

Biror sohani bilib olish uchun avval bu termin nimani anglatishini yaxshi bilib olish lozim, chunki bu atamni nima ma'no va mohiyat kasb etishini yaxshi bilmasdan bu haqida to'liq ma'lumot olib bo'lmaydi. Shu o'rinda "komplaynes" va "komplaynes-nazorat" tushunchalariga to'xtalib o'tamiz.

Bir qancha olimlar o'zlarining tadqiqot hamda izlanishlari natija "komplaynes" va "komplaynes nazorat" tushunchalariga ta'rif berib ketishgan. Bu olib borilgan izlanishlar sababli bir qancha kerakli ma'lumotlani o'rganamiz

Rus olimi Y.Bondarenkoning tadqiqolari natijasida unga shunday ta'rif bergan,
www.pedagoglar.org

“komplayens - bu kompaniyaning korporativ madaniyatining ajralmas qismi bo‘lib, unda har bir xodim o‘z vazifalarini bajarishi barcha darajalardagi qarorlar qabul qilishni o‘z ichiga olgan lavozim majburiyatlari, kompaniya tomonidan o‘z faoliyatini olib borish uchun belgilangan qonuniylik va vijdonlilik standartlariga muvofiq bo‘lishi kerak”¹.

Komplayens nazorat tizimini joriy etishda ko‘p yillik va samarali tajribaga ega amaliyotiga asosan ushbu xizmat eng keng tarqalgan quyidagi ikkita xalqaro modelidan foydalaniladi².

1. Kompaniya va tashkilotlarda faqat mavjud bo‘lgan qonun hamda qoidalarga muvofiq faoliyat yuritadi. Bunda komplayens xizmatini joriy etilishida minimal talablariga asoslanadi.

2. Komplaens nazorat tizimini tashkil etilishida korrupsiyaviy xavflarni baholashda xalqaro tashkilotlar (Bazel bank qo‘mitasi tavsiyalari, Xalqaro komplayens assotsiyatsiyasi) tavsiyalariga binoan ish yuritiladi va bunda komplayens xizmatining maqomi, faoliyati, vazifasi doirasida xalqaro standart va tavsiyalarga asoslanadi

Yuqoridagi ikki modelning farqli jihati shundaki, birinchi modelda kompaniyaning ozidagi talab va tariblar asosida faoliyat olib borilib, minimal talabning o‘zi yetarli bo‘ladi, hamda boshqa qonun-qoidalar ishlab chiqishni taqazo etmay, qonunlarida keltirilgan normalarni o‘zi kifoya qiladi.

Ikkinchi modelda ko‘rib turibdiki kompaniyada komplayensni joriy etishdagi talablarda xalqaro standartlar tavsiyalariga amal qilgan holatda bo‘ladi va bunda ichki qonunchilik talablaridan tashqari korrupsiyaga qarshi kurashish faoliyatiga mos keladigan qo‘shimcha profilaktik qoidalarni joriy etish mumkin bo‘ladi.

Mazkur tajriba samarali ta‘sirga ekanligi bilan ajralib turadi va rivojlangan yirik iqtisodiy hamda siyosiy pozitsiyaga ega bo‘lgan AQSH, Buyuk Britaniya, Germaniya, Xitoy kabi davlatlar tajribalarida faydalanib kelishmoqda.

¹ Bondarenko Y. Muvofiqlik risklarini samarali boshqarish: tizimli yondashuv va tanqidiy tahlil // Korporativ huquqshunos. 2008. № 6. B. 29-32.

² Primakov D. Compliance practices: anti-corruption, banking compliance, sanction compliance and asset tracing – M.: Infotropic media, 2019 – P.36. [Elektron manba]. URL: <https://shop.infotropic.ru>.
www.pedagoglar.org

AQSHlik mutaxassis Jo Merfi komplayens tashkil etilishini tahlil qilib, xalqaro modellar asosida tashkil etilgan komplayens xizmatini tartibga solishda quyidagi ikki yo'nalishlarni amalga oshirish mumkinligi haqida fikrini bayon qilgan³.

Bugungi kunda komplayensni qo'llash zarurligiga ega bo'lgan ko'plab sohalarni ajratib ko'rsatish mumkin, masalan, :

Korrupsiyaga qarshi kurashish komplayensi;

Monopoliyaga qarshi komplayens;

Daromadlarni legallashtirishga va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurash;

Boshqaruv organlari uchun komplayens;

Soliq komplayensi; mehnatni muhofaza qilish komplayens;

Ekologik komplayens;

Moliyaviy komplayens;

Axloqiy komplayens⁴.

Rivojlangan mamlakatalardan biri bo'lgan Germaniyada komplayens nazorati 1990-yillarning oxiridan 2000-yillarning boshigacha rivojlana boshladi. Bunga bozorlarning globallasuvi, biznes shaffofligining xalqaro standartlarini kuchaytirish va korrupsiyaga qarshi choralar sabab bo'ldi. Siemens kabi yirik kompaniyalardagi korrupsiya va firibgarlik bilan bog'liq janjallar ham Germaniyada komplayensni rivojlantirish uchun muhim turtki bo'ldi, bu esa korporativ boshqaruv va nazoratga qo'yiladigan talablarning oshishiga olib keldi.

2008-yildan boshlab, moliyaviy inqirozdan so'ng, komplayens tekshiruvini kuchaytdi, chunki butun dunyo bo'ylab hukumatlar va tartibga soluvchilar moliyaviy xizmatlarni tartibga solish va jinoiy daromadlarni legallashtirish va terrorizmni moliyalashtirishning oldini olishga e'tiborini kuchaytirdilar.

Germaniyada komplayens nazoratni joriy etilishi qilish bir necha quyidagi sabablarga ko'ra zarur bo'lgan:

³ Джо Мерфи "501 Ideas for Your Compliance and Ethics Program"//«501 одна идея для вашей программы комплаенса и деловой этики», SCCE, 2008. – с.42. [Elektron manba].URL: <https://assets.hcca-info.org>.

⁴ Я. В. Сикачева, Превентивная юриспруденция: Комплаенс, 2022 // [Elektron manba]

URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/preventivnaya-yurisprudentsiya-komplaens>

www.pedagoglar.org

Korrupsiya va firibgarlikning oldini olish: Germaniya, rivojlangan korporativ sektorga ega yirik iqtisodiyot sifatida, qattiq nazorat zarurligini ta'kidlagan turli korrupsion janjallarga duch keldi. Komplayens kompaniyalar ichidagi noqonuniy yoki axloqsiz amaliyotlarning oldini olish, aniqlash va ularga javob berishga yordam beradi.

Qonuniy muvofiqlik: Germaniyada biznesni tartibga soluvchi keng qamrovli qonunchilik mavjud, jumladan, monopoliyaga qarshi kurash, ma'lumotlarni himoya qilish, korrupsiyaga qarshi qonunlar va korporativ boshqaruv standartlari. Muvofiqlikni nazorat qilish kompaniyalarga qonunlarga rioya qilmaslik uchun huquqiy xavf va sanksiyalardan qochishga yordam beradi.

O'z obro'ingizni himoya qilish: Obro' – biznes uchun asosiy boylik. Qonunlar yoki axloqiy me'yorlarning buzilishi bilan bog'liq mojarolar kompaniya obro'siga jiddiy putur etkazishi mumkin. Komplayens kompaniyaning qonuniy va axloqiy jihatdan ishlashini ta'minlashga yordam beradi, bu esa mijozlar, hamkorlar va jamoatchilik ishonchini saqlashga yordam beradi.

Xalqaro majburiyatlar: Ko'pgina nemis kompaniyalari xalqaro miqyosda ishlaydi va nafaqat milliy qonunchilikka, balki xalqaro standartlarga va boshqa mamlakatlar qonunlariga ham rioya qilishlari kerak. Samarali komplayens dasturlari kompaniyalarga turli tartibga soluvchi talablarni qondirishga va xalqaro savdoda huquqiy muammolarsiz ishtirok etishga yordam beradi.

Moliyaviy barqarorlik: Komplayens nazorati moliyaviy hisobotlar va risklarni boshqarishning shaffofligini ta'minlash uchun ham muhimdir, bu alohida kompaniyalar va umuman iqtisodiyotning barqarorligi va barqarorligini ta'minlash uchun muhimdir.

Mamlakatimizning korrupsiyani yo'q qilib, xalqaro darajada iqtisodiyotimiz va jamiyat farovonligini oshirish maqsadida olib borayotgan komplayens nazorat tizimini takomillashtirish masalarini oldinga surib, katta yutuqlarga erishishimiz uchun rivojlangan xorij davlatlarining tajribalarini ham ko'rib anadaza olishimiz mumkin. Bunda quyida Yevropa Ittifoqi tarkibiga kiruvchi mamlakatlarni ko'rib chiqamiz.

Yevropa mamalakatlarida iqtisodiyotning turli sohalarida komplayens nazoratini yaxshilash bo'yicha ko'plab ishlar va tadqiqotlar olib borilmoqda. Ishning asosiy yo'nalishlaridan ba'zilari quyidagilardan iborat:

Standartlashtirish va tartibga solish: Yevropa regulyatorlari turli sohalarda qonunlar va qoidalarga rioya qilishni ta'minlash uchun standartlar va me'yoriy talablarni faol ravishda ishlab chiqmoqda. Masalan, ma'lumotlarni himoya qilish sohasida GDPR (Ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha umumiy reglament) yoki moliya sektorida MiFID II (Moliyaviy vositalar bozorlari direktivasi).

Tadqiqot va ishlanmalar: Yevropadagi universitetlar va tadqiqot institutlari komplayensni nazorat qilishning turli jihatlari, jumladan samarali monitoring usullari, xavflarni modellashtirish, xodimlarni o'qitish va texnologiyalardan foydalanish bo'yicha tadqiqotlar olib bormoqda.

Xalqaro tashkilotlarning hamkorligi: Yevropa kompaniyalari va tashkilotlari xalqaro valyuta jamg'armasi (XVF), Xalqaro standartlar qo'mitasi (ISO) va boshqalar kabi xalqaro tashkilotlar bilan komplayens bo'yicha tajriba va ilg'or tajriba almashish maqsadida faol hamkorlik qilmoqda.

Innovatsion yechimlarni ishlab chiqish: Yevropa kompaniyalari va start uplar jarayonlarni avtomatlashtirish dasturlari, risklarni boshqarish tizimlari va ma'lumotlar tahlili kabi muvofiqlikni nazorat qilishni yaxshilash uchun innovatsion texnologik yechimlarni ishlab chiqmoqda.

Tajriba va trening almashish: Turli tashkilotlar va birlashmalar tajriba almashish, ushbu sohadagi eng yangi tendentsiyalar va ilg'or tajribalarni muhokama qilish uchun komplayens masalalari bo'yicha seminarlar, konferentsiyalar va treninglar o'tkazadi.

Regulyatorlar bilan ishlash: Yevropadagi kompaniyalar komplayens talablarini tushunish va ularga rioya qilish uchun tartibga soluvchilar bilan faol hamkorlik qiladilar. Ular qonunchilikdagi o'zgarishlarni muhokama qilish va tartibga solishni takomillashtirish bo'yicha takliflar kiritish uchun tartibga soluvchi organlar bilan maslahatlashuvlar va muloqotlarda ishtirok etadilar.

Bu va boshqa ishlar va tashabbuslar Yevropaga muvofiqlikni boshqarish
www.pedagoglar.org

amaliyotini yaxshilashga, huquqbuzarliklar xavfini kamaytirishga va manfaatdor tomonlar ishonchini oshirishga yordam bermoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bondarenko Y. Muvofiqlik risklarini samarali boshqarish: tizimli yondashuv va tanqidiy tahlil // Korporativ huquqshunos. 2008. № 6. B. 29-32.

2. Primakov D. Compliance practices: anti-corruption, banking compliance, sanction compliance and asset tracing – M.: Infotropic media, 2019 – P.36. [Elektron manba]. URL: <https://shop.infotropic.ru>.

3. Джо Мерфи “501 Ideas for Your Compliance and Ethics Program”//«501 одна идея для вашей программы комплаенса и деловой этики», SCCE, 2008. – с.42. [Elektron manba].URL: <https://assets.hcca-info.org>.

4. Я.В. Сикачева, Превентивная юриспруденция: Комплаенс, 2022 // [Elektron manba] URL: <https://cyberleninka.ru/article>